

Norbert en de reliekenvinding te Keulen, 12/13 oktober - 24 november 1121

In de herfst van 1121 heeft Norbert uiteindelijk besloten naar het Rijnland terug te keren, dat hij drie jaar tevoren, in de herfst van 1118, had verlaten. Na de synode van Fritzlar op 28 juli 1118, had Norbert afstand gedaan van zijn bezittingen en het Rijnland vaarwel gezegd in de overtuiging daar, noch door zijn woord, noch door zijn voorbeeld, iets te kunnen uitrichten¹). Na drie jaar waren deze slechte herinneringen misschien enigszins vervaagd²). Hoe dan ook, Norbert zocht op dat ogenblik volgelingen en hij kon slechts een diepgaande invloed uitoefenen op de mensen wiens taal en mentaliteit hij grondig kende. Wellicht herinnerde hij zich uit de jaren 1115 tot 1118 een aantal gelijkgezinden bij wie hij belangstelling kon verwachten voor zijn nieuwe vorm van kloosterleven.

Behalve deze bedoeling wilde Norbert ook te Keulen, dat algemene bekendheid genoot als vindplaats³), relieken halen om zijn nieuwe stichting een eerbiedwaardige schutspatroon te bezorgen. In de middeleeuwse mentaliteit speelde de schutspatroon van een klooster immers de hoofdrol. Hij was niet alleen de persoonlijke beschermer die voor het welzijn van de stichting verantwoordelijk werd geacht, maar ook de echte eigenaar van het kloosterbezit. Zodoende is het normaal dat

¹) *Vita A*, MGH., SS., 12, blz. 673; enigszins anders in *Vita B*, AA.SS. dl.I juni, blz. 814D, nr. 21.

²) Weliswaar had Norbert volgens enkele hss. van de *Vita B* reeds in 1119 de bedoeling gehad naar het Keulse terug te keren omdat hij daar de taal en de mensen kende en om zijn tegenstanders te beschamen met zijn pauselijke prediktoelating, zie daarover de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal.Praem.*, 1990, LXVI, fasc.3-4, nr. 24. *De groep handschriften: Soissons 12, 13 en Amiens 594*. Misschien heeft o.m. de ontmoeting met Hugo dit plan doorkruist.

³) *Vita A*, blz. 682: «...ut aliqua sanctorum reliquiarum mereretur suscipere patrocinia, quibus ab antiquo repleta et dotata erat sancta Colonia.»; *Vita B*, blz. 822D, nr. 48: «...felix Colonia.» De *Vita B* heeft hier blijkbaar de vaste uitdrukking «sancta Colonia» veranderd. Deze uitdrukking vindt men o.m. in de *Passio sanctorum Gereonis, Victoris, Cassii et Florentii Thebaorum martyrum*, P.L., 212, kol.770, kap.23: «Sancta vero Coloniensis ecclesia per suffragia sanctorum martyrum, quorum corpora in suo gremio meruit fovenda suscipere...». De *Vita A* geeft hier dus de Keulse traditie weer. — Ook abt Simon II van Sint-Bertijns liet in 1178 te Keulen relieken halen en men bracht hem vier van de elfduizend maagden en vele andere relieken mee, zie B. GUÉRARD, *Cartulaire de l'abbaye de Saint-Bertin*, Parijs, 1841, nr. XXII, blz. 343-344.

Norbert vooreerst een machtige patroon zocht toen hij het plan had opgevat een klooster te bouwen om er zijn volgelingen in te verzamelen⁴). Dit plan hoeft niet pas te Keulen ontstaan te zijn⁵). Sedert de inbezitneming van Prémontré door zijn dertien volgelingen vóór Pasen, in april 1120⁶), was het immers duidelijk genoeg dat de grondslag was gelegd voor een religieuze gemeenschap die uiteraard een kerk en een klooster nodig had.

Beide *Vitae* melden vooreerst dat Norbert te Keulen graag gehoord werd bij zijn prediking en in de biecht⁷), wat nauwelijks verwondering kan wekken, tenzij dan dat hier voor het eerst over het biechthoren van Norbert wordt gesproken. Nochtans lag dat biechthoren helemaal in de lijn van zijn prediking, die toch in hoofdzaak een aansporing tot bekering en boete was. Sommige auteurs nemen aan dat de private biecht vóór 1200 weinig verspreid was⁸), toch schijnt men hier eerder aan een private dan aan een publieke biechtviering te moeten denken, evenals bij het biechthoren van Norbert op Witte Donderdag, waar-schijnlijk op 19 april 1128, te Maagdenburg. Deze vorm van biecht bestond immers voor geheime zonden ten minste sedert de 8ste eeuw⁹).

Dat Norbert door zijn welsprekendheid te Keulen succes oogstte, kan

⁴) *Vita A*, blz. 682: «Habebat et ipse iam tunc in voluntate aedificare ecclesiam, in qua coadunatos reciperet.» Idem in *Vita B*, blz. 822CD, nr. 48. De term «ecclesia» betekent hier volgens de context het hele kloostercomplex, nl. kerk en klooster.

⁵) Aldus F.J. FELTEN, *Norbert von Xanten. Vom Wanderprediger zum Kirchenfürsten*, in *Norbert von Xanten. Festschrift*, Xanten, 1984, blz. 104, die meent dat pas voor de grote schaar novicen die Norbert te Keulen won, een nieuwe kerk nodig was. Norbert wilde echter een heel kloostercomplex met kerk bouwen, en het kapelletje van Sint-Jan de Doper was niet voorzien voor het inrichten van het koorofficie. De bedoeling te Keulen daarvoor relikven te halen ligt wel degelijk in *Vita A*, blz. 681/2, en *Vita B*, blz. 822C, nr. 48, uitgedrukt, zie noot 4.

⁶) *Vita B*, blz. 820B, nr. 40.

⁷) *Vita A*, blz. 681, hfst.12; *Vita B*, blz. 822C, nr. 48: «...in sermone et confessione...». Een tweede maal wordt over het biechthoren van Norbert gesproken wanneer hij als aartsbisschop op Witte Donderdag boetelingen ontving, waaronder een sluipmoordenaar. Ook hier geldt het een private biecht, zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbisschop van Maagdenburg, 1126-1134*, Brussel, 1978, blz. 297-300.

⁸) Aldus E.-R. LABANDE, «*Ad limina*»: le pèlerin médiéval au terme de sa démarche, in *Spiritualité et vie littéraire de l'Occident, Xe-XIVe s.*, Londen, 1974, blz. 288. Een duidelijk geval van private biecht op een gevaarlijke Romereis in 1129 vindt men in de *Gesta abbatum Trudonensium*, MGH., SS., 10, blz. 307.

⁹) Aldus B. POSCHMANN, *Die abendländische Kirchenbusse im frühen Mittelalter*, Breslau, 1930, blz. 97. Zie ook P. BROWE, *Die Kommunionvorbereitung im Mittelalter*, in *Zeitschrift für katholische Theologie*, 1932, LVI, afl.3, blz. 382. P. ANCIAUX, *La théologie du Sacrement de Pénitence au XIIe siècle*, Leuven, 1949, behandelt alleen de theologische traktaten, niet de historische teksten.

zonder meer worden aanvaard. Zelfs zijn vijanden waren eensgezind om hem die gave toe te kennen. Een tweede reden die door de beide hagiografen bovendien wordt aangehaald, werd minder gelukkig gekozen. Zij beweren immers dat de Keulse bevolking hem des te liever aanhoorde omdat zij hem vroeger als jongeman gekend hadden en zagen dat hij op wonderbare wijze veranderd was¹⁰). De hagiografen vergeten hier blijkbaar dat de Rijnlanders die omkeer van Norbert reeds tussen 1115 en 1118 hadden kunnen bewonderen, doch toen blijkbaar heel wat minder voor zijn aansporingen hadden opengestaan¹¹). Als jonge bekeerling predikte Norbert wellicht uitsluitend boete en bekering, terwijl in 1121 zijn toespraken waarschijnlijk gedeeltelijk dezelfde thema's aansneden, doch bovendien gericht waren op het winnen van kloosterroepingen. Daarvoor schijnt de Keulse bevolking meer belangstelling te hebben opgebracht, want de *Vitae* vermelden verderop dat hij met ongeveer dertig novicen, geestelijken en leken, uit Keulen naar Prémontré terugkeerde¹²), terwijl er te Nijvel geen aanwinsten werden opgetekend.

Vooreerst zou Norbert aan aartsbisschop Frederik, aan de geestelijkheid en het volk van Keulen om relieken hebben gevraagd en hun toestemming hebben verkregen¹³). Deze bewering van de *Vitae* is niet noodzakelijk ongeloofwaardig, al is ze waarschijnlijk door de hagiograaf bedoeld om Norbert vooraf te verdedigen tegen een eventuele aanklacht dat hij relieken zou hebben geroofd en tevens tegen de latere oppositie van het volk, die in de *Vitae* wordt verzwegen, maar in de brief van Rudolf van Sint-Truiden aan het licht treedt.

Het itinerarium van aartsbisschop Frederik I van Keulen bleef onvolgende gekend om een controle van dit gegeven uit de *Vitae* toe te laten. Kan Norbert hem die toelating hebben gevraagd, aangezien Frederik op 12/13 oktober 1121 afwezig was en pas op 24 november 1121 teruggekeerd? Dit zou dus vóór zijn vertrek moeten gebeurd zijn. Men kan enkel vermoeden dat hij zich op dat ogenblik bij keizer Hendrik V bevond, aangezien deze laatste zich op 29 september 1121 te Würzburg met de oppositie had verzoend¹⁴).

¹⁰) *Vita A*, blz. 681, hfst.12; *Vita B*, blz. 822C, nr. 48.

¹¹) Aldus terecht ook F.J. FELTEN, *a.c.*, blz. 104.

¹²) *Vita A*, blz. 682, hfst.12; *Vita B*, blz. 822F, nr. 49.

¹³) *Vita A*, blz. 682, hfst.12; *Vita B*, blz. 822D, nr. 48.

¹⁴) *Frutolfi Chronica...*, uitg. F.-J. SCHMALE en I. SCHMALE-OTT, Darmstadt, 1972, blz. 351; K.F. STUMPF-BRENTANO, *Die Reichskanzler...*, dl.II, Innsbruck, 1865-1883,

Volgens de voorstelling van de *Vitae* zou Norbert aan de aartsbisshop, de geestelijkheid en het volk van Keulen de toelating hebben gevraagd om opgravingen te doen en relieken te zoeken. In feite echter moest men niet ver zoeken. Men wist te Keulen zeer goed waar de graven te vinden waren, die naar men meende, de overblijfselen van martelaren bevatten en ook Norbert moet daarvan op de hoogte zijn geweest. Norbert heeft dus hoogstwaarschijnlijk relieken gevraagd en gekregen, doch de hagiografen hebben daarvan door visioenen voor spelde vondsten gemaakt. Dat Norbert zijn vraag ook tot de bevolking richtte, kan op het eerste gezicht verwondering wekken, doch te Keulen bestonden er ook privé-verzamelaars van relieken, die de belangstellenden voldoening konden schenken¹⁵).

Bij een eerste opgraving die in de *Vitae* wordt verhaald, leest men dat Norbert aan zijn volgelingen een vasten zou hebben bevolen om een eerbiedwaardige patroon te kunnen vinden. De volgende nacht zou één van de elfduizend maagden¹⁶) aan iemand in een visioen zijn verschenen en de naam en de begraafplaats van een martelares hebben aangeduid. Vanzelfsprekend ging het visioen in vervulling.

Dit geschematiseerd verhaal bevat geen enkel concreet gegeven, noch de plaats of tijd van de opgraving, noch de identiteit van de verschijnende, noch van de gevonden maagd, noch de naam van degene die het

blz. 269, nr. 3170; U. ROBERT, *Histoire de Calixte II...*, Parijs, 1891, blz. 127; J.-L. KUPPER, *Liège et l'église impériale: XIe-XIIe siècles*, Parijs, 1981, blz. 155. Bewijzen voor een aanwezigheid van Frederik I op de hofdag te Würzburg zijn niet voorhanden. Gewoonlijk laten de auteurs zijn onenigheid met Hendrik V tot 1122 duren, zie G. MEYER VON KNONAU, *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter Heinrich IV. und Heinrich V.*, dl.VII, Leipzig, 1909, blz. 191; Th. LACOMBLET, *Urkundenbuch...*, dl.I, nr. 294, blz. 193; E. KLEBEL, *Erzbischof Friedrich I. von Köln, seine Sippe und deren politischen Bedeutung*, in *Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein*, (voortaan afgekort als *AHVNrh.*), 1955, 157, blz. 57; F. TYROLLER, *Erzbischof Friedrich I. von Köln und der bayerische Pfalzgraf Engelbert*, in *AHVNrh.*, 1958, 160, blz. 109. Toch was hij ook op 21 jan. 1120 op de hofdag te Goslar bij Hendrik V, aldus G. MEYER VON KNONAU, *Jahrbücher...*, dl.VII, blz. 146.

¹⁵) Dit blijkt uit de brief van Rudolf van Sint-Truiden, uitg. R. KOEPKE, *MGH.*, SS., 10, blz. 332; uitg. C. de BORMAN, *Chronique de l'abbaye de Saint-Trond*, dl.I, Luik, 1877, blz. 285-286: «Ceteras reliquias quae subnotatae sunt supradictus frater suo studio collegit; earum aliam ego certitudinem non habeo nisi quod a Dei ancilla apud nos inclusa et a fidelibus Christi eas accepit: de sanctis virginibus, de sanctis Mauris, de pileo sancti Thomae apostoli et eius cingulo, de cera ab igno dominico liquefacta, de sancto Pancratio, de sepulchro Domini.»

¹⁶) Over de verering van de elfduizend maagden in de 12de eeuw, zie M. ZENDER, *Räume und Schichten mittelalterlicher Heiligenverehrung in ihrer Bedeutung für die Volkskunde*, Düsseldorf, 1959, blz. 196-202.

visioen zag. Het is dan ook duidelijk een hagiografische stijlfiguur om Norbert op een roemvolle wijze zijn relieken te bezorgen.

Toch wenste de hagiograaf nog een hele reeks andere relieken op te sommen die Norbert had verworven, nl. van andere maagden, van het Thebaans legioen¹⁷⁾, de H. Mauretaniërs¹⁸⁾ en de twee Ewalden¹⁹⁾. In de onmogelijkheid om al Norbert al deze relieken zelf te laten vinden, laat hij de identiteit van de gevers of verkopers van deze relieken in het vage en vermeldt alleen dat «men» voor Norbert twee vaasjes vulde met al deze relieken²⁰⁾.

Een tweede opgravingsverhaal is gelukkig, in tegenstelling tot het eerste, zeer nauwkeurig te boek gesteld. Het werd opgesteld door een onverdacht ooggetuige, abt Rudolf van Sint-Truiden²¹⁾. Deze was op 6 september 1121 abt van Sint-Pantaleon te Keulen geworden²²⁾ en op 13 oktober 1121 was hij bij de opgraving in Sint-Gereon aanwezig, evenals op 24 november bij de verheffing van het gevonden lichaam²³⁾. Op 14 september 1122²⁴⁾ schreef hij over dit alles een zeer gedetailleerde brief

¹⁷⁾ Het martelaarschap van het Thebaans legioen is een legende die overal leefde waar men vele graven onder de kerken vond, nl. in Sankt Moritz (Zwitserland), Mainz, Bonn, Keulen en Xanten, zie H. BORGER, *Xanten. Entstehung und Geschichte einer mittelalterlichen Stadt*, Xanten, 1960, blz. 30 en 55, noot 2, alsook G. WEGENER, *Geschichte des Stiftes St. Ursula in Köln*, Keulen, 1971, blz. 26.

¹⁸⁾ Een afdeling van het Thebaans legioen, waarover in de vorige voetnoot, zou uit Mauretanië afkomstig zijn geweest, zie L. KORTH, *Die Patrocinien der Kirchen und Kapellen im Erzbistum Köln*, Düsseldorf, 1904, blz. 152; G. KENTENICH, *Der Kult der Thebäer am Niederrhein*, in *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 1931, I, afl. 4, blz. 340.

¹⁹⁾ De *Vita B*, blz. 822D, nr. 48; uitg. J.C. vander STERRE, blz. 100, voegt hier ietwat voorbarig de H. Gereon bij, die nog niet gevonden was, tenzij een gedeelte van het hoofd zou zijn bedoeld. Over de beide Ewalden zie G. ZILLIKEN, *Der Kölner Festkalender*, Bonn, 1910, blz. 100 en 101, noot 3, alsook A. FRANZEN, art. *Ewald (Saints)*, in *DHGE.*, dl. 16, Parijs, 1967, kol. 221-223, en M. ZENDER, art. *Ewalde hl.*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. IV, München, Zürich, 1987, kol. 148. Deze laatste meent: «Der Kult ist auch durch den hl. Norbert gefördert.» Dit blijft echter te bewijzen.

²⁰⁾ *Vita A*, blz. 682, hfst. 12; *Vita B*, blz. 822D, nr. 48.

²¹⁾ Zie over hem o.m. als recente studies: J.-H. AERTS, *Onuitgegeven gedichten van Rudolf van Sint-Truiden*, in *Het Oude Land van Loon*, 1956, XI, blz. 47-60; P. TOMBEUR, *Raoul de Saint-Trond. Gesta abbatum Trudonensium I-VII. Relevés statistiques*, Den Haag, 1965; IDEM, *Raoul de Saint-Trond. Epistulae. Index verborum. Relevés statistiques*, Den Haag, 1966; G. BOES, *L'abbaye de Saint-Trond. Des origines jusqu'à 1155*, Tongeren, 1970, blz. 172-179; H.-J. KRACHT, *Geschichte der Benediktinerabtei St. Pantaleon in Köln*, Siegburg, 1975, blz. 114-138.

²²⁾ Uitg. R. KOEPKE, in *MGH., SS.*, 10, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 274: «...positus sum abbas in cenobio beati Pantaleonis extra muros civitatis, 8. Ydus Septembris,...».

²³⁾ Uitg. R. KOEPKE, blz. 331; uitg. C. de BORMAN, blz. 282.

²⁴⁾ Uitg. R. KOEPKE, blz. 332; uitg. C. de BORMAN, blz. 286: «Datum 18. Kalendas Octobris».

aan zijn vroegere konfraters van Sint-Truiden, als begeleidend schrijven bij de relieken die de monnik Ekbert van Sint-Truiden op Rudolfs voorspraak had bekommen²⁵).

In zijn relaas over de opgraving vermeldt abt Rudolf Norbert slechts tweemaal. «Toen een zekere dienaar Gods en een groot predikant, Norbert, één van de lichamen van de Thebaanse martelaren vroeg, die begraven liggen in het klooster van de H.Gereon, werd één van hun graven geopend», aldus de aanhef van het verhaal²⁶).

Uit deze woorden blijkt geenszins dat men de begraafplaats niet kende, eerder het tegendeel. Norbert heeft echter wel om één van die lichamen van de Thebaanse martelaren gevraagd en dit verzoek was uiteraard gericht aan de proost van Sint-Gereon, een zekere Herman²⁷).

Nu is het belangrijk op te merken dat proost Herman van Sint-Gereon in de bronnen tussen 1104 en 1126 voorkomt en dat er een proost en aartsdiaken met dezelfde naam te Xanten vermeld wordt tussen 1116 en 1125²⁸). Het gaat hier om dezelfde persoon²⁹) die de beide functies ten minste tussen 1116 en 1125 cumuleerde, zodat Norbert hem te Xanten moet hebben gekend. Dit feit kan verklaren waarom de proost van Sint-Gereon aan Norbert toestemming tot de opgraving heeft gegeven en hem waarschijnlijk ook tegelijkertijd relieken

²⁵) Uitg. R. KOEPKE, blz. 331; uitg. C. de BORMAN, blz. 284. Over de twee hss., te Brussel en te Luik, zie P. TOMBEUR, *Raoul de Saint-Trond. Epistulae. Index verborum. Relevés statistiques*, Den Haag, 1966, blz. II-III.

²⁶) Uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 279: «Nec multis post subsequentibus diebus, petente quodam Dei servo et predicatore magno Norberto unum de corporibus martyrum Thebeorum, qui jacent in monasterio sancti Gereonis, apertum est unius eorum sepulchrum...».

²⁷) Uitg. R. KOEPKE, blz. 331; uitg. C. de BORMAN, blz. 284: «...a preposito eiusdem monasterii Herimanno, cuius studio et devotione revelatum corpus translatum fuit.»

²⁸) H. FOERSTER, *Eine unbekannte Urkunde Erzbischofs Friedrichs I. von Köln (1100-1131)*, in *AHVNrh.*, 1932, 121, blz. 132-133 (1116), en F. WEIBELS, *Die Grundherrschaft Xanten im Mittelalter*, Neustadt/Aisch, 1959, blz. 29 (1117), met verwijzing naar de proostlijsten bij W. CLASSEN, *Das Erzbistum Köln*, in *Germania sacra*, dl. III, 1, Berlijn, 1938, blz. 85 (1117-1127; † 1127, juni 24). J. RAMACKERS en F. GESCHER, *Zum ersten Bande der Germania sacra für die Kirchenprovinz Köln*, in *AHVNrh.*, 1940, 137, blz. 15, deden terecht opmerken dat Herman reeds voorkomt in de oorkonde voor Siegburg van 1116. Zie de oorkonden bij Th. J. LACOMBLET, *Urkundenbuch für die Geschichte des Niederrheins*, dl. I, Düsseldorf, 1840, blz. 170-171, nr. 263 (13 april 1104); blz. 182-183, nr. 280 (1116); blz. 187, nr. 285 (1117); blz. 190, nr. 290 (1119); blz. 191-192, nr. 292 (1121); blz. 195-196, nr. 299 (1124); blz. 196-197, nr. 300 (1125), en blz. 197-198, nr. 301 (1 aug. 1126).

²⁹) In een oorkonde van 1124 verschijnt hij als «Herimannus prepositus sancti Gereonis sanctique Victoris in Xantis», zie H. FOERSTER, *a.c.*, blz. 132.

heeft beloofd. Zij kenden elkaar sedert Norberts Xantense periode, hoewel Herman, die sedert 1116 te Xanten proost was, misschien niet meer Norberts overste is geweest. Proost Herman zal waarschijnlijk noch te Sint-Gereon, noch te Xanten lange tijd hebben geresideerd, gezien hij vrijwel in alle oorkonden van aartsbisschop Frederik I getuige is. Doch ook in dat milieu was Norbert kapelaan geweest³⁰). Proost Herman stond sedert 1104 aan het hoofd van Sint-Gereon³¹) en wist uiteraard zeer goed dat in deze kerk heel wat graven te vinden waren³²). In 1069 had men reeds een lichaam opgegraven dat eveneens in een rode mantel was gehuld³³), en dat men aanzien had als dat van de h.Gregorius, de leider van de Mauretaanse martelaren³⁴).

Het verhaal van de wonderbare vinding van het graf door Norbert moet dan ook als één van de veel-voorkomende hagiografische gemeenplaatsen worden beschouwd³⁵). De h.Gereonkerk was gebouwd boven een Romeins grafveld uit de 1ste tot de 3de eeuw, dat in de 4de eeuw tot een christelijke begraafplaats werd³⁶), zodat vrijwel elke opgraving onmiddellijk succes moest opleveren³⁷). Toch blijft het detail van de *Vitae*-schrijvers merkwaardig dat Norbert in het midden van het klooster deed graven³⁸).

³⁰) Dit zal in een afzonderlijk artikel worden behandeld, onder de titel: *Norbert als kapelaan van Frederik I van Keulen, 1112*.

³¹) Hij komt als zodanig voor in de oorkonde van Frederik I van Keulen van 13 april 1104, zie R. KNIPPING, *Die Regesten...*, dl. II (1100-1205), Bonn, 1901, blz. 6, nr. 31.

³²) In de *Vita Annonis*, omstreeks 1100 geschreven, uitg. MGH., SS., 11, blz. 491b, stond uitdrukkelijk dat Gregorius werd gevonden te midden van zijn gezellen: «...sociis in circuitu quiescentibus...».

³³) Aldus de *Vita Annonis*, blz. 491b; F.W. OEDIGER, *Die Regesten der Erzbischöfe von Köln im Mittelalter*, dl. I, Bonn, 1954-1961, blz. 285, nr. 983; J.G. DECKERS, *St. Gereon in Köln - Ausgrabungen 1978/79*, in *Jahrbuch für Antike und Christentum*, 1982, XXV, blz. 126.

³⁴) G. PHILIPPART, art. *Géréon*, in *DHGE.*, afl. 117-118, Parijs, 1983, kol. 864.

³⁵) Zie b.v. over de vinding „revelatione angelica” van de h. Victor, het *Chronicon Vedastinum*, MGH., SS., 13, blz. 690. Evenzo reeds bij Augustinus, die verhaalt hoe de begraafplaats van de lichamen van Protasius en Gervasius aan Ambrosius in een droom werd geopenbaard, zie H.J. GEERLINGS, *De antieke daemonologie en Augustinus' geschrift de divinatione daemonum*, 's-Gravenhage, 1953, blz. 85. Over deze soort visioenen ook St. BEISSEL, *Die Verehrung der Heiligen und ihrer Reliquien in Deutschland während der zweiten Hälfte des Mittelalters*, Freiburg i.Br., 1892, blz. 53 en noot 3.

³⁶) W. BADER, *Die christliche Archäologie in Deutschland nach den jüngsten Entdeckungen an Rhein und Mosel*, in *AHVNrh.*, 1946/47, 144/145, blz. 24; W. NEUSS en F.W. OEDIGER, *Geschichte des Erzbistums Köln*, dl. I, Keulen, 1964, blz. 55-56.

³⁷) Bij de jongste opgraving alleen werden 24 graven ontdekt, zie J.G. DECKERS, *a.c.*, blz. 124.

³⁸) *Vita A*, blz. 682: «...in medio monasterio...»; idem in *Vita B*, blz. 822E, nr. 49 en J.C. vander STERRE, blz. 100, zonder varianten. Rudolf van Sint-Truiden situeert de

Nu vermeldde Gregorius van Tours omstreeks 590 reeds een put in het midden van de kerk³⁹⁾. Hieruit kan volgen dat Norbert vroeger te Xanten, te Keulen of te Siegburg deze tekst heeft gelezen of althans erover gehoord, zodat hij in het midden van het kloostercomplex meende te moeten graven om daar de put te vinden waarin de lichamen van de martelaren waren geworpen⁴⁰⁾. Doch ook de *Vita Annonis*, omstreeks 1100 geschreven, kan voor Norbert aanleiding hebben gegeven om aan de zuidzijde van de rotonde te laten graven. Daar leest men immers dat de Thebaanse martelaren zich bekloegen slechts over een bescheiden krypte te beschikken aan de zuidzijde van de tempel⁴¹⁾. Toen dan geen put werd gevonden, maar wel een graftombe, hebben de opgravers de hypothese gesteld dat enkel het afgehouden hoofd in een put was geworpen⁴²⁾.

Inzake het tijdstip van de opgraving komen de *Vitae* niet volledig met de brief van Rudolf van Sint-Truiden overeen. Volgens de *Vitae* bad Norbert de hele nacht en gaf hij het bevel tot graven bij het aanbreken van de dag⁴³⁾; volgens Rudolf echter was een menigte geestelijken, monniken en abten heel de nacht door aanwezig voor de nachtwake en om te graven. De opgraving van vier sarcophagen vond gedurende de nacht plaats en 's morgens werd het volk op de hoogte gebracht van de vondst⁴⁴⁾. Het verhaal van Rudolf dat nog geen jaar na de feiten werd opgeschreven, is uiteraard het meest geloofwaardige. Norberts biografen konden moeilijk anders dan de opgraving naar de morgen verschuiven, aangezien ze pas tevoren hadden verhaald dat Norbert de hele nacht had gebeden.

opgravingsplaats «iuxta medium pylarium ad meridianam plagam», uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 279.

³⁹⁾ GREGORIUS VAN TOURS, *Miraculorum, lib. I. De gloria martyrum, cap. LXII: De quinquaginta martyribus Thebaeis, P.L.*, 71, kol.762: «Et quia in ipsius templi medio puteus esse dicitur, in quo Sancti post martyrium pariter sunt injecti...». Daarover J.G. DECKERS, *St.Gereon in Köln - Ausgrabungen 1978/79*, in *Jahrbuch für Antike und Christentum*, 1982, XXV, blz. 122.

⁴⁰⁾ De Sint-Gereon werd omstreeks 1100 als «rotunda» beschreven in de *Vita* van aartsbisschop Anno, *MGH., SS.*, 11, blz. 491, kap. 17, zie J.G. DECKERS, *a.c.*, blz. 119 en 123.

⁴¹⁾ *Vita Annonis, MGH., SS.*, 11, blz. 491a: «...in australi latere templi suae memoriae criptam satis humilem...».

⁴²⁾ Zie J.G. DECKERS, *a.c.*, blz. 126.

⁴³⁾ *Vita A*, blz. 682; *Vita B*, blz. 822E, nr. 49.

⁴⁴⁾ Uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 280-281: «...presentibus tota nocte ad vigilias et ad fodiendum... Ista nocturnis horis acta sunt... Mane facto...».

Uit de *Vitae* krijgt men de indruk dat Norbert vrijwel alleen de leiding had van de opgraving, terwijl uit de brief van Rudolf blijkt dat de opening der graven als een grote religieuze plechtigheid werd gevierd, waarop de vertegenwoordigers van de Keulse kerken waren uitgenodigd⁴⁵). Dit laatste feit bewijst eens te meer dat men niet echt naar relieken moest zoeken, maar dat men de ligging der graven kende of althans van tevoren zeker was er te zullen vinden.

Het eerste graf dat werd geopend bleek dan ook het voornaamste te zijn. De graftombe lag evenwijdig met de grond. Zij was uit kostbare steen vervaardigd en met een dunne marmerplaat bedekt⁴⁶). Na het verwijderen van de dekplaat vond men een groot, breedgeschouderd lichaam met een gespieerde borstkas en sterke armen⁴⁷). Het was gehuld in een glanzende soldatenmantel⁴⁸). In de literatuur over de reliekenvinding in Sint-Gereon in 1121 heeft men steeds *purpureus* als purper vertaald⁴⁹) en daaruit besloten tot het koninklijk karakter van het gevonden lichaam. Toch bestaat er omtrent de kleur van de mantel geen volledige zekerheid⁵⁰). De wijde mantel reikte tot drie vingers onder de knie en was van edele stof vervaardigd⁵¹). Op de mantel bevond zich een kruis in gouddraad van één voet lengte en amper één vinger breed⁵²). Volgens Rudolf droeg het gevonden lichaam boven de

⁴⁵) Uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 280: «...religiosis clericis et monachis atque abbatibus, cum omni obsequio et reverentia atque devotione; inter quos et ego peccator mandatus affui.»

⁴⁶) Deze gegevens alleen in *Vita A*, blz. 682, niet in *Vita B*, noch in de brief van Rudolf.

⁴⁷) Dit alleen in de brief van Rudolf, uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 280.

⁴⁸) Aldus Rudolf, uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 280: «...indutum clamide militari coloris purpurei...». In de *Vita A*, blz. 682, wordt de uitdrukking «ostro viridi» gebruikt, wat op zichzelf eerder als «een glanzende groene stof» dient vertaald te worden. Indien men aanneemt dat de uitdrukking van Rudolf door «purper» moet worden vertaald en niet door «glanzend», wat in het middeleeuws Latijn een vaak voorkomende betekenis van «purpureus» is, dan is er tegenspraak tussen de *Vita A* en Rudolf (groen-purper). Om beide bronnen in overeenstemming te brengen, zou men eventueel «ostro viridi» kunnen vertalen als «een groenachtige purperen stof». Een groenachtige schijn op een purperen stof is bij grote ouderdom en oxydatie niet uitgesloten.

⁴⁹) Behalve G. PHILIPPART, art. *Géréon*, in *DHGE.*, afl. 117-118, Parijs, 1983, kol. 864, die er rood van maakt. «Purpureus» kan inderdaad die betekenis hebben, behalve purper of gewoon glanzend, schitterend.

⁵⁰) Zie noot 48.

⁵¹) Alleen bij Rudolf, uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 280.

⁵²) *Vita A*, blz. 682; niet in *Vita B*: Rudolf, uitg. R. KOEPKE, blz. 330. Hier komen

soldatenmantel nog een even lang kledingstuk uit zijde en van een edele purperen (glanzende) kleur. Als onderkleding zag men eveneens een zijden kledingstuk dat overwegend wit van kleur was maar roodachtig geworden⁵³). Het hele lichaam leek onaangeroerd vanaf de kin, doch de rest van het hoofd ontbrak⁵⁴). De buikholte was enigszins ingezakt, waardoor de borstkas en de heupbeenderen des te meer leken uit te springen. De klederen, kousen⁵⁵) en schoenen waren integraal bewaard gebleven⁵⁶) en volgens de *Vita A* was het lichaam geschoeid en gespoord als een ridder. De kousen waren rondom versierd met ronde bloemen, zoals de ogen in een pauwestaart⁵⁷). Het hele lichaam leek onbedorven, doch later bleek dat onder de klederen het vlees en de beenderen tot stof waren vergaan. Indien het hoofd aanwezig was geweest zou men, volgens abt Rudolf, kunnen menen dat de mooie en rijkgeklede *miles Christi* eerder sliep dan dood was. Aan het hoofdeinde waren graszoden geplaatst die aan beide zijden tot het middel afdaalden, tussen het lichaam en de sarcofaag. Op deze graszoden meenden de opgravers sporen van het martelarenbloed te ontdekken⁵⁸). In feite zal die roodbruine kleur eerder een gevolg van oxydatie zijn geweest.

Het samengestroomde volk voelde onmiddellijk de behoefte het gevonden lichaam te identificeren⁵⁹). Wegens de rijkelijke kleding en de schoonheid van het lichaam dacht men onmiddellijk aan de kerkpatroon, de H.Gereon, en deze volksmening werd, verwonderlijk genoeg, kritiekloos overgenomen door de hagiografen en zelfs door abt Rudolf van Sint-Truiden, hoewel deze laatste uitdrukkelijk aanstipt dat dit slechts de mening van enkele burgers was⁶⁰). Vanzelfsprekend

beide bronnen overeen, behalve dat Rudolf niet uitdrukkelijk zegt dat het kruis op de mantel stond.

⁵³) Uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 280.

⁵⁴) Rudolf, uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, 280; *Vita A*, blz. 682; *Vita B*, blz. 822E, nr. 49.

⁵⁵) «Caliga» heeft de bekende betekenis van de Romeinse soldatenlaars, doch hier worden de «caligae» samen met de schoenen vermeld en verder zegt Rudolf dat de «caligae» van laken (palla) waren, dus bedoelde hij eerder een soort kousen of beenstukken.

⁵⁶) Rudolf, uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 280.

⁵⁷) Dit detail alleen bij Rudolf.

⁵⁸) Rudolf, uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 281; *Vita A*, blz. 682; niet in *Vita B*.

⁵⁹) W. LEVISON, *Das Werden der Ursula-Legende*, in *Bonner Jahrbücher*, 1927, 132, blz. 110: «Der mittelalterliche Mensch verehrt ungern namenlose Heilige...».

⁶⁰) Uitg. R. KOEPKE, blz. 331; uitg. C. de BORMAN, blz. 282: «Erant etiam inter eos qui corpus inventum ipsum esse sanctum Gereonem dicebant, propter habitus venustatem et corporis formositatem.» *Vita A*, blz. 682; *Vita B*, blz. 822E, nr. 49. Volgens de hagio-

hebben de hagiografen dit standpunt willen verstevigen en hieraan toegevoegd dat niemand eraan kon twijfelen dat het de H. Gereon was, aangezien in het verhaal van zijn martelaarschap te lezen stond dat niet het hele hoofd, doch slechts een gedeelte werd afgehouden⁶¹). In feite bezitten we geen enkele tekst waarin dit gegeven voorkomt⁶²) en naar alle waarschijnlijkheid werd de referentie door de hagiografen uitgevonden om hun stelling kracht bij te zetten⁶³).

Toch blijft het onbegrijpelijk dat de middeleeuwen zonder het minste ernstig argument tot zulke identificatie konden besluiten, vooral op een ogenblik dat reeds verscheidene kerken zich erop beroemden relieken van de H. Gereon te bezitten⁶⁴).

Volgens de hedendaagse archeologen, die het grafveld onder de Sint-Gereon hebben onderzocht en anderzijds konden steunen op het nauwkeurige opgravingsverslag van abt Rudolf van Sint-Truiden, werd hier het graf gevonden van een rijke Frank⁶⁵), waarschijnlijk zelfs een Frankische koning naar zijn klederdracht te oordelen⁶⁶). Echte martelaarsgraven konden tot op heden in Sint-Gereon niet worden gevonden⁶⁷).

grafgen gebeurde de identificatie met Sint-Gereon door de kanunniken en het volk. Over de aanwezigheid van vertegenwoordigers uit andere gemeenschappen wordt ook hier met geen woord gerept. Ondanks de gegeven details in de *Vita A*, was de auteur geen ooggetuige.

⁶¹) *Vita A*, blz. 682; *Vita B*, blz. 822E, nr. 49.

⁶²) Niets daarover in de *Passio s.Gereonis...*, uitg. AA.SS., dl.5, okt.10, blz. 36-40; uitg. P.L., 212, kol.759-772.

⁶³) O.i. bestaat er geen voldoende reden om aan een verloren *Passio s.Gereonis* te denken, zoals G. PHILIPPART, art. *Géréon*, in *DHGE*., afl.117-118, Parijs, 1983, kol.863: n°5: *Une Passion ancienne perdue?* Evenmin lijkt het noodzakelijk te stellen dat de auteur van *Vita A* een vage herinnering zou hebben gehad aan de tekst van Rudolf, waarin de hypothese van een gedeeltelijke onthoofding werd gesteld (*ibid.*, kol.864).

⁶⁴) M. ZENDER, *Räume und Schichten mittelalterlicher Heiligenverehrung in ihrer Bedeutung für die Volkskunde*, Düsseldorf, 1959, blz. 195 en 196; G. PHILIPPART, art. *Géréon*, in *DHGE*., afl.117-118, Parijs, 1983, kol.862.

⁶⁵) J.G. DECKERS, *St.Gereon in Köln - Ausgrabungen 1978-79*, in *Jahrbuch für Antike und Christentum*, 1982, XXV, blz. 126.

⁶⁶) K. CORSTEN, *Die fränkische Königsgräber in Köln*, in *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 1940, X, blz. 169 (Merovingerkönige); W. BADER, *Die christliche Archäologie in Deutschland nach den jüngsten Entdeckungen an Rhein und Mosel*, in *AHVNr.*, 1946/47, afl.144/145, blz. 25 (wohl fränkische Könige); K. BOEHNER, *Archäologische Beiträge zur Erforschung der Frankenzeit am Niederrhein*, in *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 1950/51, 15/16, blz. 30 (reich ausgestatteten Frankengräbern); J.C. NATTERMANN, *Die Goldenen Heiligen. Geschichte des Stiftes St.Gereon zu Köln*, Keulen, 1960, blz. 110 (merovingische Fürsten).

⁶⁷) G. WEGENER, *Geschichte des Stiftes St. Ursula in Köln*, Keulen, 1971, blz. 19.

In de beide *Vitae Norberti* is er slechts sprake over de ontdekking van één enkel graf in de Sint-Gereonkerk. Rudolf van Sint-Truiden verhaalt echter onmiddellijk na de beschrijving van het eerste graf de opening van drie andere graven⁶⁸). Het is echter duidelijk dat deze laatste drie graven veel minder belangstelling wekten, want zelfs Rudolf spreekt verder alleen nog in het enkelvoud over het eerst gevonden graf. De *Vitae*-schrijvers hadden bovendien alle reden om de volle aandacht op de zgn. H. Gereon te richten.

Merkwaardig genoeg verstrekt abt Rudolf in zijn zo nauwkeurig opgravingsverhaal geen gegevens over de inhoud van de laatste drie graven. Enkel stipt hij aan dat ook daar, op de verdroogde graszoden rood bloed kleeft⁶⁹). Men kan dus met reden veronderstellen dat de drie graven ledig waren, zodat alle aandacht vanzelfsprekend naar de eerste graftombe ging. Deze hypothese verklaart waarom Rudolf verder alleen nog over het opnieuw sluiten, de dagen-en nachtenlange bewaking en tenslotte de heropening van de eerste graftombe spreekt, terwijl over de drie andere geen woord meer wordt gezegd. Blijkbaar werden de vermeende bebloede graszoden geborgen, doch had men voor het overige geen belangstelling meer voor de ledige graven⁷⁰).

Eventueel zou men ook kunnen denken dat de drie graven armoedig-geklede lichamen bevatten en dat daarom, gezien de bekende standenmentaliteit in de middeleeuwen, de volle aandacht enkel naar het eerste graf uitging. Toch blijft het ook bij deze hypothese merkwaardig dat het zo nauwkeurige verslag van abt Rudolf met geen woord rept over deze lichamen, noch bij de vinding, noch bij de verheffing.

Rudolf zelf nam die graszoden in zijn handen en toonde ze aan een aanwezige bisschop, die weende van geluk en vrome aandoening. Deze bisschop werd in de rijke literatuur over de Sint-Gereonkerk nooit

⁶⁸) Uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 281: «Sed et in aliorum trium martyrum sarcophagis hac occasione apertis eadem magnalia Dei vidimus.»

⁶⁹) Uitg. R. KOEPKE, blz. 330; uitg. C. de BORMAN, blz. 281.

⁷⁰) W. BADER, *Die christliche Archäologie in Deutschland nach den jüngsten Entdeckungen an Rhein und Mosel*, in *AHVNr.*, 1946/47, 144/45, blz. 25, maakt geen onderscheid en zegt dat Norbert vier voorname Franken vond in pronkgewaden met sporen en zwaard, waarschijnlijk Frankische koningen; volgens F.J. FELTEN, *Norbert von Xanten. Vom Wanderprediger zum Kirchenfürsten*, in *Norbert von Xanten...Festschrift Xanten*, Keulen, 1984, blz. 108, bevatten de drie graven eveneens relieken van de Thebaanse martelaren en kreeg Norbert daaruit gedeelten, maar niet uit het vermeende graf van de H. Gereon. Deze hypothese vindt echter geen steun in de bronnen.

geïdentificeerd⁷¹⁾, maar zijn aanwezigheid toont nogmaals dat het hier om een groots opgezette opgraving ging waarvoor Norberts verzoek om relieken ten hoogste de aanleiding kan hebben gegeven. De hele gebeurtenis was zeker geen initiatief van Norbert, zoals de *Vitae* willen doen uitschijnen. Wellicht had de proost van Sint-Gereon, Herman, de plechtigheid georganiseerd en de aanwezigen uitgenodigd.

De hele opgravingswerken hadden volgens abt Rudolf 's nachts plaatsgevonden en pas 's morgens geraakte het grote nieuws bekend onder de Keulse bevolking. Het graf, dat voorlopig slechts met een doek was bedekt, werd hun getoond en hun eerste reactie was dat zij liever wilden sterven dan zulke schat, zulke schutsheilige af te staan. Op dat ogenblik werd door sommigen betoogd dat het de H. Gereon was en deze stoutmoedige bewering, die niemand durfde of wilde tegenspreken, werd tot onwrikbare officiële waarheid.

Eenmaal het volk op de hoogte gebracht van de vondst, diende men vanzelfsprekend ook te verklaren waarom de opgraving was ondernomen. Zodoende werd Norbert plots tot publieke vijand, degene namelijk die hen van hun patroon wilde beroven. Toch is het niet ondenkbaar dat het Keulse volk hier met opzet werd ingeschakeld om de uitvoer naar het buitenland van de vermeende relieken van de H. Gereon te verhinderen. De nachtelijke opgraving kan gepland zijn geweest naar analogie van belangrijke liturgische vieringen zoals plechtige vigilievieringen of nachtelijke kerkwijdingen⁷²⁾, maar kan ook best tot doel hebben gehad het volk onwetend te houden over het afstaan van relieken⁷³⁾. Toen de vondst dan zo schitterend leek dat de geestelijkheid zelf rouwkoop kreeg over de aan Norbert gedane belofte, werd het volk wellicht met opzet op de hoogte gebracht om de volvoering van de belofte onmogelijk te maken.

Naargelang meer volk toestroomde, werd Norberts bedoeling het gevonden lichaam mee te nemen, meer en meer kenbaar gemaakt en

⁷¹⁾ Frederik I nodigde vaak bisschoppen uit om te Keulen de kerkelijke feesten mee te vieren. De hier vermelde bisschop verving hem misschien tijdens zijn afwezigheid. Rudolf bedoelt waarschijnlijk niet de bisschop van Luik, want Alexander I van Gulik had afstand gedaan op 2/4 september 1121 en de zetel bleef vacant tot 1123. Op dat ogenblik leefden Alexander en abt Rudolf in vijandschap tot ze zich met elkaar verzoenden en samen naar Rome trokken ten tijde van paus Honorius II (1124-1130), zie de *Gesta abbatum Trudonensium*, MGH., SS., 10, blz. 305/6.

⁷²⁾ Daarover W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, Brussel, 1978, blz. 310, noot 76.

⁷³⁾ Deze bedoeling wordt in de bronnen niet uitgedrukt, maar de gestelde hypothese zou wel goed verklaren waarom de opgraving 's nachts moest gebeuren.

«allen weerspraken heer Norbert» aldus abt Rudolf van Sint-Truiden⁷⁴). Norberts reactie daarop bleef onbekend. Naar zijn karakter te oordelen is het niet uitgesloten dat hij getracht heeft zijn goed recht te verdedigen, hoewel dat tegenover een woedende volksmassa onbegonnen werk was. Zulke reactie kon enkel de weerstand aanwakkeren.

Aan deze woelige scène kon slechts met veel moeite een einde worden gemaakt door de proost van S.Maria ad Gradus, Diederik, die de predikstoel beklom om het volk te bedaren met de belofte dat de beslissing zou worden uitgesteld tot na de terugkeer van de aartsbisshop. Daarenboven besloten de samengeroepen oversten⁷⁵) aan de wensen van het volk tegemoet te komen door de deksteen terug op het graf te leggen, nadat de gelovigen eerst de kans hadden gekregen zich ervan te vergewissen dat aan het gevonden lichaam nog niet was geraakt.

Daarna werd vijf weken lang⁷⁶), dag en nacht, bij het graf gewaakt en gebeden, met veel licht, door de kanunniken van Sint-Gereon, bijgestaan door die van het kapittel der H. Apostelen. De aartsbisshop werd verwittigd, doch pas op 24 november was hij terug te Keulen. Weerom werd een grote plechtigheid gehouden met de voltallige geestelijkheid en veel volk. Het lichaam was nog steeds onaangeroerd, hoewel het vlees, dat tot as was vergaan, op vele plaatsen was ingezakt door de slag van de zware deksteen⁷⁷).

Weerom geeft abt Rudolf een nauwkeurige beschrijving van het verzamelen der relieken. Hijzelf zat aan het hoofdeinde van het graf en kon dus precies zien hoe twee priesters eerst de gedeelten van de klederen in een schrijn plaatsten. Opnieuw vermeldt Rudolf het bloed dat zichtbaar was tot aan het middel van het lichaam, doch voor het eerst ook wordt hier gezegd dat er overblijfselen van een zwaard en een draagriem werden gevonden. Dit wijst erop dat het niet om een Romeins aanvoerder ging, want dezen werden niet met hun wapens begraven⁷⁸). Van het vlees en de beenderen bleef nauwelijks iets meer

⁷⁴) Uitg. R. KOEPKE, blz. 331; uitg. C. de BORMAN, blz. 282: «Unde maior et maior fiebat tumultus in populo, contradicebaturque ab omnibus domno Norberto.»

⁷⁵) Het woord «maiores» doelt hier waarschijnlijk op de vergaderde geestelijken, de oversten der Keulse kerken, hoewel de term in de 12de -eeuwse bronnen vaak opduikt voor de nieuwe rijke kooplui, zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, Brussel, 1978, blz. 308.

⁷⁶) Van 13 oktober tot 24 november 1121. Beide data in de brief van Rudolf.

⁷⁷) Bedoeld is waarschijnlijk bij het terugplaatsen van de grafplaat op 13 oktober.

⁷⁸) Aldus K. CORSTEN, *Die fränkischen Königsgräber in Köln*, in *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 1940, X, blz. 171, en K. BOEHNER, *Archäologische Beiträge zur Erforschung*

over dan wit kalkstof. Dit werd, samen met de overblijfselen van de graszoden op een kostbaar laken gelegd en daarna in een groter reliekschrijn geplaatst. Evenals in de *Vitae Norberti* is hier dus sprake van twee reliekschrijnen, doch het gaat hoogstwaarschijnlijk niet over dezelfde. Men had immers zeker niet de bedoeling al deze relieken aan Norbert te geven. Dit blijkt alleen al uit het feit dat men onmiddellijk giften inzamelde om een mooie tombe voor de relieken te vervaardigen. Aartsbisschop Frederik I schonk daartoe een zilveren schotel⁷⁹⁾.

Daarna werd een processie gehouden onder klokgelui, waarbij de clerici en monniken in het Latijn zongen, terwijl de leken in de Dietse volkstaal hun best deden, met een minder harmonisch resultaat⁸⁰⁾. Nadien droeg abt Rudolf de H. Mis op van de Thebaanse martelaren en de aartsbisschop hield de toespraak tot het volk. Tenslotte vermeldde Rudolf nog dat zijn konfrater Ekbert door zijn bemiddeling van de proost van Sint-Gereon, Herman, de organisator van de verheffingsplechtigheid, enkele deeltjes van de relieken kreeg. Ekbert toonde zijn geschenk aan abt Rudolf en deze schreef zijn brief met de bedoeling te getuigen van de authenticiteit van deze relieken. Merkwaardig is echter dat Rudolf de mening van het volk nooit heeft overgenomen en aan het einde van zijn brief nog steeds spreekt over «een martelaar van het Thebaans legioen» en niet over de H. Gereon⁸¹⁾.

De gift aan Ekbert bewijst wel dat proost Herman persoonlijk geen bezwaren had tegen het uitdelen van fragmenten van de gevonden schat en men kan dan ook aannemen dat Norbert, wiens vraag de aanleiding tot de opgraving had gegeven, eveneens op dat ogenblik relieken van het gevonden lichaam heeft ontvangen.

In het verhaal van de verheffingsplechtigheden op 24 november 1121 in de brief van abt Rudolf, komt Norbert nergens ter sprake. Daaruit mag men nochtans allerminst besluiten dat hij vóór de verheffing van de

der Frankenzeit am Niederrhein, in *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 1950/51, XV/XVI, blz. 22.

⁷⁹⁾ Uitg. R. KOEPKE, blz. 331; C. de BORMAN, blz. 284.

⁸⁰⁾ Uitg. R. KOEPKE, blz. 331; uitg. C. de BORMAN, blz. 284: «...cantantibus clericis et monachis laicisque theutonice in concrepationibus suis.» Evenals de auteur van *Vita B* vaak doet, schijnt Rudolf, die geboren werd in Moustier-sur-Sambre, hier zijn afkeer tegenover de Duitse volkstaal te verraden.

⁸¹⁾ Uitg. R. KOEPKE, blz. 332; uitg. C. de BORMAN, blz. 285: «...quod ex corpore martyris de sancta legione Thebeorum martyrum sumptae sint.»

reliken Keulen zou hebben verlaten⁸²). Het strookt zeker niet met Norberts karakter dat hij op 13 oktober voor de oppositie van de bevolking op de vlucht zou zijn gegaan zonder iets te hebben ontvangen van de reliken die op zijn aanvraag waren opgegraven.

Indien abt Rudolf Norbert niet meer noemt bij het verheffingsverhaal, dan is dit eenvoudig omdat hij daarbij geen hoofdrol speelde. Slechts drie personen worden met name genoemd: de aartsbisschop, proost Herman als gastheer en organisator, en Rudolf zelf. Ook in het verhaal van de vinding op 12/13 oktober trouwens wordt Norbert slechts tweemaal genoemd, als aanvrager van de opgraving en als slachtoffer van de volkswoede. Dit stemt ongetwijfeld met de waarheid overeen, terwijl de *Vitae* Norberts rol sterk overdrijven en alle andere aanwezigen uitschakelen. Het *argumentum e silentio* staat hier bijzonder zwak omdat Rudolf geen enkele reden had om Norbert een derde maal te noemen.

Een bijkomend argument om aan te nemen dat Norbert langere tijd te Keulen is gebleven, vindt men in het bericht van de *Vitae* dat hij van daaruit ongeveer dertig novicen, geestelijken zowel als leken, naar Prémontré meevoerde⁸³). Het overtuigen van zulke groep volgelingen heeft voorzeker enkele weken tijd gevergd. Tenslotte kan men nog het bericht van beide *Vitae* aanstippen dat hij zich naar Prémontré haastte omdat Kerstmis naderde⁸⁴). Bij een vertrek uit Keulen na 13 oktober was er geen reden tot haast geweest, doch na 24 november kwam het Kerstfeest inderdaad in zicht. Weliswaar moest hij nog een bezoek brengen aan graaf Godfried van Namen en gravin Ermesindis, doch dat was geen omweg en voorlopig was er te Floreffe niets te regelen tenzij afspraken te maken voor de toekomst⁸⁵). Globaal genomen mag men dus aannemen dat Norbert tot na 24 november 1121 te Keulen is gebleven en van de vijf weken gedwongen oponthoud aldaar nuttig

⁸²) Aldus de hypothese van F.J. FELTEN, *Norbert von Xanten. Vom Wanderprediger zum Kirchenfürsten*, in *Norbert von Xanten...Festschrift Xanten*, Keulen, 1984, blz. 106-108.

⁸³) *Vita A*, blz. 682: «...quia instabat dies nativitatis dominicae, festinavit Praemonstratum, habens clericorum et laicorum fratres circiter triginta novicios.»; *Vita B*, blz. 822F, nr. 49: «...festinavit Praemonstratum (erat enim instans Nativitatis dies) habens clericorum et laicorum fratres circiter triginta novitios.»

⁸⁴) Zie de vorige voetnoot.

⁸⁵) Daarover het artikel *Norbert et les débuts de l'abbaye de Floreffe*, in *Anal.Praem.*, 1975, LI, nr. 1-2, blz. 5-23.

gebruik heeft gemaakt om te prediken, biecht te horen en relieken en volgelingen te zoeken.

Tenslotte rijst de vraag of men later, in Norberts levensloop of in de geschiedenis van Prémontré nog sporen terugvindt van een reliekenverering, die op de opgraving van 1121 kunnen teruggaan. Slechts één uitdrukkelijk bericht uit Norberts leven kan eventueel verband houden met zijn verblijf te Keulen in 1121. Bij de stichting van Gottesgnaden namelijk, in de zomer van 1131, werd tussen graaf Otto van Reveningen en Norbert overeengekomen een klooster te bouwen ter ere van Onze-Lieve-Vrouw en de Thebaanse martelaren, Victor, Gereon en hun gezellen⁸⁶). Bij de verantwoording van deze patroonskeuze vermeldt de auteur van de stichtingsgeschiedenis echter alleen de relieken van Sint-Victor afkomstig uit Xanten. Deze laatste relieken waren hoogstwaarschijnlijk pas in 1128 in Norberts bezit gekomen bij gelegenheid van de kerk- en altaarwijding die hij aldaar op 22 en 23 juli in de plaats van Frederik I van Keulen had verricht⁸⁷). Betreffende de Thebaanse martelaren wordt enkel gezegd dat Norbert hen wilde doen vereren door de keuze van dit patroonschap⁸⁸). Zelfs zonder het opgravingsbericht van 1121 zou men terecht kunnen veronderstellen dat Norbert devotie had voor de Thebaanse martelaren, aangezien deze devotie omstreeks 1100 zeer verspreid was te Keulen⁸⁹). Norbert schijnt echter enkel relieken van Sint-Victor aan Gottesgnaden te hebben geschonken.

Blijkbaar zijn de door Norbert in 1121 meegebrachte relieken dus te Floreffe⁹⁰) en te Prémontré gebleven en men kan zich afvragen of de bepaling van de datum van het generaal kapittel dat daar jaarlijks werd gehouden, met een devotie voor de Thebaanse martelaren verband kan houden. De bronnen leggen echter dat verband niet. Herman van Doornik geeft als datum van samenkomst het feest van de H. Diony-

⁸⁶) Zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, Brussel, 1978, blz. 442-443.

⁸⁷) *Ibidem*, blz. 249-262.

⁸⁸) *Ibidem*, blz. 443, noot 24. Hierop kan M.Zender eventueel steunen om te stellen dat Norbert de cultus van de H.Ewalden zou hebben bevorderd, zie noot 19.

⁸⁹) *Vita Annonis*, MGH., SS., 11, blz. 491b: «...et exinde nomen et memoria sanctorum Maurorum per omnes Coloniae angulos celebrior inolevit.»

⁹⁰) Volgens V. BARBIER, *Histoire de l'abbaye de Floreffe de l'Ordre de Prémontré*, dl. I, Namen, 1892, blz. 18, heeft Norbert te Floreffe uit zijn reliekenschat een arm van de H. Gereon en relieken van de H. Ursula en haar gezellinnen achtergelaten. Deze bewering valt moeilijk te rijmen met het bericht der *Vitae* dat hij één van beide «vascula» te Floreffe achterliet, wat allicht duidt op relieken van kleinere omvang.

sius⁹¹), meestal gevierd op 9 oktober. Voor de viering van de H.Gereon geven de kalenders eveneens variërende data tussen 8, 9 en 10 oktober⁹²), doch meestal op 10 oktober⁹³), terwijl de H.Victor op 10 oktober en de H.Mauretaniërs op 15 oktober werden gevierd⁹⁴).

De *Vitae* vermelden geen datum en zelfs geen plaats voor de jaarlijkse samenkomst der abten, wat er schijnt op te wijzen dat tijd en plaats als minder belangrijk werden beschouwd⁹⁵). Men kan zich dan ook afvragen of de datum door Herman gegeven tussen 1140 en 1147⁹⁶), wel de oorspronkelijke bedoeling weergeeft en niet een interpretatie van Herman vanuit de bestaande toestand omstreeks het midden der 12de eeuw. Een devotie van Norbert voor de H.Dionysius blijkt uit geen enkele tekst. Indien men werkelijk de datum van de samenkomst der abten op het feest van de H.Dionysius heeft willen vastleggen, zal dat wellicht door Prémontré gebeurd zijn en niet door Norbert⁹⁷). Anderzijds leveren de bewaarde bronnen ook onvoldoende argumenten om de datum van het generaal kapittel met de viering van de Thebaanse martelaren in verband te brengen.

Tenslotte dient hier nog aangestipt dat verscheidene uitstekende historici stelden dat Norbert bij gelegenheid van zijn verblijf te Keulen in oktober-november 1121, graaf Godfried van Cappenberg voor het eerst zou hebben ontmoet⁹⁸). Dit staat nochtans nergens vermeld en de *Vitae Norberti* verhalen die ontmoeting pas veel later⁹⁹).

⁹¹) *De miraculis...*, MGH., SS., 12, blz. 658: «Constituit vero, ut... universi abbates singulis annis in festo sancti Dionysii ad primam matrem, de qua processerant, id est Praemonstratensem ecclesiam, quasi ad fontem potaturi convenirent, et simul positi generale capitulum tenerent...».

⁹²) G. KENTENICH, *Der Kult der Thebäer am Niederrhein*, in *Rheinische Vierteljahrsblätter*, 1931, I, blz. 342 en 344; W. NEUSS, *Das Bistum Köln von den Anfängen bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*, Keulen, 1964, blz. 58.

⁹³) G. PHILIPPART, art. *Géréon*, in *DHGE.*, afl. 117-118, Parijs, 1983, kol. 860.

⁹⁴) W. NEUSS, *o.c.*, blz. 59.

⁹⁵) *Vita A*, blz. 697: «...loco determinato annuatim...»; *Vita B*, blz. 829E, nr. 101: «...ad diem statutum in loco determinato...». Zie H. MARTON, *Initia Capituli generalis in fontibus historicis Ordinis*, in *Anal.Praem.*, 1962, XXXVIII, nr. 1-2, blz. 64.

⁹⁶) Zie W.M. GRAUWEN, *Norbertus...*, Brussel, 1978, blz. 20.

⁹⁷) Aldus ook St. WEINFURTER, *Norbert von Xanten und die Entstehung des Prämonstratenserordens*, in *Barbarossa und die Prämonstratenser (Schriften zur staufischen Geschichte und Kunst, dl.10)*, Göppingen, 1989, blz. 67-100, zie blz. 85. Bespreking in *Anal.Praem.*, 1990, LXVI, nr. 1-2, blz. 48-53, zie blz. 52.

⁹⁸) H. GRUNDMANN, *Gottfried von Cappenberg (1097-1127)*, in *Westfälische Lebensbilder*, Münster, 1959, blz. 9, en in navolging van haar meester ook G. NIEMEYER, *Die Vitae Godefridi Cappenbergensis*, in *Deutsches Archiv*, 1967, XXIII, afl. 2, blz. 423.

⁹⁹) *Vita A*, blz. 688; *Vita B*, blz. 828D, nr. 72, waar gezegd wordt dat Godfried naar Norbert toekwam, wat niet noodzakelijk te Keulen moet zijn gebeurd.

Besluit:

Uit de bronnenstudie over de reliekenvinding van 1121 te Keulen kan men besluiten dat Norbert naar Keulen is getrokken, o.m. om daar relieken te verwerven voor de bouw van zijn klooster te Prémontré. Deze werden op verschillende manieren verzameld en in het bijzonder doordat Norbert van proost Herman van Sint-Gereon, die tegelijk proost te Xanten was, de toelating bekwam voor het openen van enkele graven in de Sint-Gereonkerk in de nacht van 12 op 13 oktober 1121. Dit gebeurde niet door Norbert alleen, maar in het kader van een grote plechtigheid waarop de hele Keulse hoge geestelijkheid was uitgenodigd.

In een eerste graf werd een rijkelijk gekleed lichaam gevonden dat door de volksdevotie onmiddellijk met de H.Gereon werd geïdentificeerd. In feite was het hoogstwaarschijnlijk een voorname Frank, misschien zelfs een Merovingische koning van de Ripuarische of Austrasische Franken. Wegens de ruchtbaarheid die aan deze vondst werd gegeven, kreeg Norbert met de oppositie van het volk af te rekenen en moest het graf opnieuw worden gesloten tot de terugkeer van de aartsbisschop, die om een onbekende reden afwezig was tot 24 november. Op die dag werd een grootse verheffingsplechtigheid gevierd, waarbij Norberts aanwezigheid niet uitdrukkelijk wordt vermeld, maar toch met reden mag worden aanvaard. Daarna werden gedeelten van de relieken door proost Herman uitgedeeld, o.m. aan Ekbert, monnik van Sint-Truiden. Op dat ogenblik heeft ook Norbert waarschijnlijk relieken ontvangen, hoewel er geen zekere sporen bewaard bleven van een verering van deze relieken te Prémontré, te Floreffe of in andere abdijen.

Mankevosstraat 71
B-1860 MEISE

W.M. Grauven O.Praem.